

Ó×ΑΝΘΟΥ ΟΕΒΑΤΙ È Ó Ι ΔΙ ΟΑΝΑΟ ΟΒΑΙ ΝΙ ΑΟΖΙ Ι ΑΕΖÇΑΟΖ² ΝΑΖΟΙ ΑΤ ΑΤ ΑΤ ΝΙ Ι ΑΑΔΝΟΑΑ

Розкрито проблему участі України в процесі розвитку ТНК у світі з метою інтенсифікації інноваційно-інвестиційної активності, нарощування економічної сили країни, посилення її геополітичних позицій.

The issue of Ukraine's participation in the development of transnational companies in the world in order to intensify innovation and investment activity, increase economic forces, strengthen its geopolitical position is explored.

Виникнення й розвиток транснаціональних корпорацій (ТНК) пов'язують, насамперед, з тенденцією концентрації капіталу, глобалізацією світової економіки, переходом до постіндустріального суспільства, оскільки саме вони стали локомотивами інноваційно-інвестиційного процесу у світовій економіці. Національні держави й ТНК підтримують і підсилюють одна одну за головними напрямками світового науково-технічного прогресу. Коли в країні виникають і множаться великі промислові корпорації й міжнародні фінансово-промислові групи, це означає нарощування економічної сили країни, посилення її геополітичних позицій. Але на даному етапі розвитку для України важливим є завдання ефективного залучення й використання прямих іноземних інвестицій. У зв'язку з цим, *актуальною науковою проблемою* стає дослідження сучасних тенденцій і закономірностей розвитку ТНК, визначення факторів, що заважають роботі корпорацій в українській економіці.

Проблемами залучення прямих іноземних інвестицій у національну економіку займалися такі автори, як З. Луцишин, Б. Губський, В. Новицький, Б. Данилишин. У даній статті досліджено проблему особливостей українського економічного потенціалу, які важливі для ТНК. При цьому мова йде головним чином про об'єктивні особливості, а не так званий сформований інвестиційний імідж.

Метою статті є аналіз сучасних тенденцій світового процесу розвитку ТНК, а також специфічних особливостей національної економіки, що впливають на розвиток процесу транснаціоналізації в Україні.

ТНК – це домінуючі економічні інститути нашого часу. Сьогодні всього 300 великих корпорацій контролюють 25% всіх виробничих потужностей на землі. Сума доданої вартості деяких транснаціональних корпорацій перевищує ВВП окремих розвинених держав.

Обсяг виробництва товарів і послуг приблизно 79 000 ТНК і їх 790 000 іноземних філій продовжує збільшуватися, при цьому сумарний обсяг їх ПІІ в 2007 році перевищив 15 трлн. дол. За оцінками ЮНКТАД, сукупний обсяг продажів ТНК склав 31 трлн. дол. – а це збільшення порівняно з рівнем 2006 року на 21%. Обсяг доданої вартості (валова продукція) іноземних філій в усіх країнах світу склав у 2007 році, за окремими оцінками, 11% від світового ВВП, при цьому кількість працівників зросла приблизно до 82 млн. чол. [1].

До сучасних тенденцій розвитку транснаціональних корпорацій можна віднести:

1) укрупнення корпорацій, підвищення їхньої ролі у світовій економіці й науково-технічному прогресі як наслідок економічної інтеграції;

2) ускладнення структури власності корпорацій, концентрація, переливи й взаємопроникнення капіталів. Тенденція розвивається через дві основні форми: концентрацію капіталу через нагромадження, розширене відтворення (внутрішнє, органічне зростання) і злиття й поглинання компаній (зовнішнє зростання). Обидва напрямки успішно використовуються в сучасному корпоративному будівництві й формують його правову й організаційну основи. Процеси злиттів і поглинань призводять до створення суперкорпорацій, які за своїм економічним виміром можна порівняти із внутрішнім валовим продуктом цілої країни (наприклад, російських корпорацій «Газпром», «ЛУКОЙЛ», РАО «ЄЕС», «Норникель» та ін.). Таким чином, виникає новий тип надпотужних світогосподарських структур;

3) прискорення внутрішнього організаційного розвитку корпорацій, посилення взаємозв'язку темпів і напрямку росту бізнесу з якістю менеджменту, зростання ролі людського капіталу. Це пов'язано із забезпеченням виживання в умовах жорсткості конкурентної боротьби;

4) використання високошвидкісних інформаційно-комунікаційних технологій як неодмінних супутників корпорацій, що успішно розвиваються. У цей час понад 50% європейських фірм використовують високошвидкісні інформаційно-комунікаційні технології й складну інтелектуальну працю. У США лише 3% всіх працюючих зайнято в сільському господарстві, 10% – у виробництві, а інші – в інформаційно-інтелектуальній сфері. За словами К. Нордстрема, інфраструктура – електронна нервова система будь-якої компанії, і вона стає найважливішою [2];

5) регіоналізація ТНК дозволяє підвищити свою стійкість і різко збільшити масштаб діяльності, що робить нові організаційні утворення ще сильнішими. Світовими лідерами в цьому процесі стали такі компанії, як Intel, Siemens, IBM, Johnson & Johnson, Motorola, British Petroleum, British Telecom, Xerox, Hewlett-Packard і інші;

6) формування нових зовнішніх альянсів і стратегічних партнерств. Це дозволяє корпораціям бути відкритими системами й тим самим швидко капіталізувати свої активи (закритої ж системи, навпаки, рано чи пізно приходять до дезорганізації, дезінтеграції й занепаду, у них розвиваються негативні відцентрові тенденції);

7) “інноватизація” корпоративних організацій. Багато великих корпорацій створюють спеціальні відділи інноваційного розвитку (служби нововведень, науково-технічні центри), підрозділи НДДКР (лабораторії й майстерні), прогнозно-аналітичні департаменти й “офіси майбутнього”, розвивають системи управління знаннями на основі Інтранету й інноваційно-маркетингові бюро, технопарки й агенції з трансфертів технологій тощо. Сучасний світовий ринок інновацій перевищує \$2 трлн, з яких частка США складає 39%, Японії – 30%, Німеччини – 16%. У світі на одного ученого припадає 10 менеджерів, які відбирають науково-технічні досягнення, вчасно патентують винахід, займаються просуванням наукомістких товарів і технологій на ринок [2].

Таким чином, у результаті описаних вище процесів досягається вища ефективність виробництва, зростає капіталізація й інвестиційна привабливість корпорації, посилюються можливості інноваційного розвитку. Також відзначимо, що всі розглянуті основні тенденції мають стабільний довгостроковий характер і ще довго будуть визначати тренди майбутнього розвитку економіки.

Незважаючи на зростаючу заклопотаність і політичні дискусії з приводу посилення протекціонізму, загальний тренд політики продовжує демонструвати підвищення відкритості стосовно ПІІ. Так, в огляді змін національних законів і положень ЮНКТАД, які можуть впливати на вихід ТНК на ринок і їхню діяльність, висловлюється думка про те, що директивні органи, як і раніше, прагнуть зробити інвестиційний клімат привабливішим. В 2007 році з майже 100 зрушень у політиці, які ЮНКТАД виявила такими, що потенційно мають відношення до ПІІ, 74 покликани зробити середовище в приймаючій країні сприятливішим для ПІІ. Однак протягом останніх декількох років є значним зростання частки зрушень, які були менш сприятливими для ПІІ [1].

Глобальна фінансова криза обмеженою мірою зачепила потоки ПІІ в 2007 році, однак її удари були відчутними в 2008 році. Криза субстандартного іпотечного кредитування, що спалахнула у США в 2007 році, торкнулася фінансових ринків і породила проблеми ліквідності в багатьох країнах. Однак поки і мікро-, і макроекономічні наслідки, що впливають на здатність фірм здійснювати інвестиції за кордоном, були відносно невеликі. Оскільки ТНК у більшості галузей мали цілком достатньо ліквідності для фінансування своїх інвестицій, що знаходило втілення у високому прибутку корпорацій, масштаби впливу виявилися меншими, ніж очіувалося. На макроекономічному рівні на економіці розвинених країн може позначитися й спад в економіці США, і вплив пертурбацій на ліквідність фінансових ринків. У результаті може скоротитися й приплив інвестицій у ці країни, і їхній відтплив з них. З іншого боку, протидіяти реалізації цього ризику може відносно стійке економічне зростання у країнах, що розвиваються.

Спад у світовій економіці й фінансові пертурбації викликали кризу ліквідності на грошових ринках і ринках боргових зобов'язань у багатьох розвинених країнах. У результаті помітно загальмувалася діяльність у сфері злиттів та поглинань. У першому півріччі 2008 року вартісний обсяг таких операцій був нижчим від рівня другого півріччя 2007 року на 29%. Зменшуються й прибутки корпорацій, і синдиговані банківські кредити. Виходячи з наявних даних, очікується зниження обсягів ПІІ порівняно з 2007 р. на 10%. Проте потоки ПІІ в країни, що розвиваються, цілком ймовірно, постраждають меншою мірою.

У країнах, що розвиваються, є колосальні незадоволені потреби в інфраструктурних інвестиціях. А, як відомо, створення якісної інфраструктури є передумовою соціально-економічного розвитку. Так, інфраструктура розглядається як одна із головних передумов, за наявності яких країни, що розвиваються, можуть прискорити або підтримувати темпи розвитку. Масштаби участі ТНК в інфраструктурному секторі значно зросли, у тому числі в країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою: частка інфраструктурних галузей у сумарному обсязі ввезених ПІІ швидко збільшується. За період 1990-2006 років вартісний обсяг ПІІ в інфраструктуру у всіх країнах світу зріс в 31 раз і склав 786 млрд. дол., а в країнах, що розвиваються, – в 29 разів і сягнув 199 млрд. доларів [1].

У зв'язку з останніми тенденціями, особливо важливим є залучення ТНК в економіку України, зокрема, в розвиток інфраструктури.

Під інвестиційним кліматом зазвичай прийнято розуміти сукупність економічних, політичних, соціальних, юридичних умов для здійснення інвестиційної діяльності. Насамперед, варто розглянути ті особливості українського економічного потенціалу, які важливі для ТНК. При цьому мова йде головним чином про об'єктивні особливості, а не про так званий сформований інвестиційний імідж.

Багато ТНК в Україні приваблює ємний ринок збуту, а перенесення виробництва пов'язане із прагненням знизити трудові витрати. Нерідко підприємства європейських фірм в Україні налагоджують поставки своєї продукції в сусідні країни СНД. Проте конкурентом України за капітал компаній виступає Китай, ринок якого більш ємний, ніж у країнах СНД разом узятих, і Росія. Звичайно, багато ТНК діють глобально, зміцнюючи свої позиції паралельно в різних країнах, але деяким фірмам через обмеженість фінансових ресурсів доводиться чітко визначати свої географічні пріоритети. У цьому зв'язку ключовим виявляється такий параметр, як динаміка економічного росту в країні (вона пов'язана із зростанням купівельної спроможності населення). У цей час дані показники України не можуть бути порівняні з показниками КНР.

Підвищення життєвого рівня в країні пов'язане не тільки з ростом купівельної спроможності населення, але й зі збільшенням трудових витрат. Цей шлях уже пройшли багато країн, у тому числі у ЦСЄ (наприклад, Польща), які в 90-і роки використали для організації виробництва, спрямованого на російський ринок. Однак для сучасної України не є серйозною проблемою невідповідність розміру заробітної плати рівню кваліфікації й продуктивності праці – якщо такі приклади і є, вони не носять масового характеру, а тому не можуть лякати велику кількість інвесторів. Серйозним джерелом завищення виробничих витрат в Україні для ТНК служать більші транспортні витрати й корупційні побори.

Додаткові витрати пов'язані також із необхідністю зважати на різного роду неекономічні ризики. Вони торкаються подій найближчого років (сучасної економічної політики), так і довгострокових проблем. До останніх належить надмірна бюрократія, що гальмує будь-які починання, неврегульованість прав власності й хаос у законодавстві.

Постійна зміна правил гри дезорієнтує інвесторів, а іноді перетворює прибуткові за попередніми розрахунками проекти в неефективні. Більше того, із прийняттям нових нормативних документів суперечливість законодавства посилюється, так що в умовах слабкості судової влади вона часто працює в інтересах чиновників-корупціонерів (табл.2). Протиріччя в законодавстві доповнюються прогалинами або, принаймні, відсутністю розвинутої правозахисної практики. Насамперед, це стосується неповаги до прав інтелектуальної власності.

Таблиця 2.

Щорічний рейтинг сприйняття корупції Transparency International

№ п/п	Країна	Бал ІСК 2008	Довірчий інтервал	Число досліджень
1	Данія	9.3	9,1 - 9,4	6
2	Нова Зеландія	9.3	9,2 - 9,5	6
3	Швеція	9.3	9,2 - 9,4	6
4	Сингапур	9.2	9,0 - 9,3	9
5	Фінляндія	9.0	8,4 - 9,4	6
6	Швейцарія	9.0	8,7 - 9,2	6
7	Ісландія	8.9	8,1 - 9,4	5
8	Нідерланди	8.9	8,5 - 9,1	6
9	Австралія	8.7	8,2 - 9,1	8
10	Канада	8.7	8,4 - 9,1	6
137	Україна	2,5	2,2 – 2,8	8
149	Росія	2,1	1,9 - 2,5	8

Джерело: [4].

Крім недосконалості державної системи, потенційних інвесторів може лякати специфічна українська система корпоративного управління. Звичайно, останнім часом спостерігається тенденція до поліпшення бізнес-етики. Окремі компанії дійсно прагнуть до прозорості й впровадження західних ділових принципів. Однак говорити про докорінну трансформацію українського бізнесу поки рано. Нарешті, не останню

негативну роль відіграє нерозвиненість інфраструктури, як інженерної, так і банківської. Проте, в останні роки відбуваються помітні зрушення. Більше того, є проблеми, які вже перестали турбувати основну масу інвесторів – наприклад, відзначене значне зниження податкового навантаження.

Таблиця 3.

Рейтинг країн за рівнем простоти податкової системи

№	Країна	Загальна кількість податків	Час, що витрачається на сплату податків, годин у рік	Повна податкова ставка, %
1	Мальдиви	1	0	9.1
2	Катар	1	36	11.3
3	Гонконг, Китай	4	80	24.2
4	ОАЕ	14	12	14.4
5	Сингапур	5	84	27.9
6	Ірландія	9	76	28.8
7	Саудовська Аравія	14	79	14.5
8	Оман	14	62	21.6
9	Кувейт	14	118	14.4
10	Карібаті	7	120	31.8
134–135	Росія	22	448	48.7
180	Україна	99	848	58,4

Джерело: [4].

Як видно з таблиці 3, серед аутсайдерів рейтингу країн за рівнем простоти податкової системи Україна й Беларусь (181 місце). Їх відрізняє неймовірно велика кількість податків, завищені ставки й величезна кількість часу, який треба витратити на їхню сплату. Не дивлячись на наявність подібних проблемних країн у світі, економіст Світового Банку й Міжнародної фінансової корпорації Р. Камільо відзначає, що ситуація поступово поліпшується: з 2004 року загальна податкова ставка була скорочена в середньому на 3%, а час, необхідний для дотримання вимоги податкового законодавства, - на 5%. Зокрема, з минулого року в Україні час на сплату податків скоротився з 2085 годин до 848.

Узагальнюючи відповідь на запитання, що зробити, щоб збільшити обсяги інвестицій до рівня Китаю, інвестори часто говорять, що для ухвалення позитивного рішення про інвестиції необхідні лише три речі – стабільність, прозорість і зрозумілість (stability, transparency and clarity).

Попит на зарубіжні інвестиції у світі в цілому значно перевищує їхню пропозицію. Тому поява України на світовому інвестиційному ринку передумовлює боротьбу за залучення цих коштів. У світлі останніх тенденцій у світовій фінансовій системі переваги міжнародного підприємництва перед міжнародним кредитуванням набувають особливої значимості. Більш високий ризик для державного бюджету й для економіки країни зовнішніх запозичень у формі державних кредитів порівняно з підприємницькою формою залучення іноземного капіталу вимагає звертання до кредитів лише в крайніх випадках і за наявності бездоганного економічного обґрунтування прибуткового варіанта використання кредиту. Важливим фактором, що позитивно впливає на приплив іноземних інвестицій є наявність ефективного інвестиційного законодавства. *Таким чином*, залучення ТНК є складним завданням державної політики, що повинна базуватися на принципах підвищення інвестиційного клімату, обмеженого доступу іноземного капіталу в стратегічні й пріоритетні галузі, рівноправних умов для іноземних і національних інвесторів та екологічної безпеки.

Література

1. *World Investment Report 2008: Transnational Corporations and the Infrastructure Challenge* // www.unctad.org/fdistatistics.
2. Ромашова І. *Тенденції розвитку корпорацій*. // «Биржа + Фінанси». – 04.06.2007. – № 21.
3. *UNCTAD Handbook of Statistics 2008*. – P. 331.
4. www.rbk.ru.